

TÜRKİYE'DE FUTBOL VE SİYASET İLİŞKİSİ

Özgür KARATAŞ¹

Özet

Günümüzde en popüler spor dalı olan futbol kitleleştikçe siyasetin ilgi alanına girmiştir. Bu araştırmada Türkiye’de futbol ve siyaset ilişkisi incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma literatür çerçevesi içerisinde durum saptamaya yönelik betimsel bir araştırma olup nitel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak yazılı kaynaklar taranmıştır. Sonuç olarak; Türkiye’deki siyasiler iktidarlarını devam ettirmek, oy potansiyellerini arttırmak ve siyasi rant sağlamak için yıllarca futbolu propaganda aracı olarak kullanmayı başarmışlardır. Siyasilerin verdiği ekonomik, sosyal ve siyasi güçten faydalanmak isteyen futbol kulüpleri de siyaseti kullanarak bu imkânlardan sonuna kadar faydalanma yolunu seçmişlerdir. Bu durum Türkiye de futbol ve siyaset ilişkisinin iç içe olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Siyaset, İktidar

RELATION BETWEEN FOOTBALL AND POLITICS IN TURKEY

Abstract

Football as the most popular sport nowadays, is within the field of interest of politics as it became more massified. In this research, we tried to investigate the relation between football and politics. It is a descriptive study that is aiming to identify the situation within the framework of literature; and general scanning model is used as one of the qualitative research method. Written resources are scanned as data collection tool. As a result, politicians succeeded to use football as a propaganda instrument for years in order to continue their dominance, to increase their potential electoral votes and to obtain political gains. Football clubs that want to benefit from economic, social and political powers politicians offer to them, preferred to benefit from these opportunities to the full extent by utilizing politics. This situation establishes that relation between football and politics is very close.

Keywords: Football, Politics, Government

¹İnönü Üniversitesi Sağlık, Kültür ve Spor Daire Başkanlığı, Malatya/Türkiye

Giriş

Bütün spor dalları içerisinde futbol insanların en fazla ilgisini çeken aktif ve pasif olarak onların spora katılımını sağlayan, bütün ülkelerde hükümet ve diğer kuruluşları yatırım yapmaya zorlayan en popüler spordur (Genç,1999:8). Futbol ve siyaset birbirleriyle örüntülü iki kavramdır. Siyaseti sadece siyasi faaliyetlerle ve organlarla sınırlamak doğru değildir. Siyaset, mücadelelerin olduğu her platformda söz konusudur. Futbol iki taraf arasındaki mücadele olduğundan galip gelme arzusu futbolu siyasetle buluşturmaktadır (Gökdemir, 1999: 32-39).

Başlangıç günlerinde yeni oyunlara meraklı birkaç gencin heyecan arayışı olarak görülen futbolun çok kısa zaman zarfında bununla kalmayıp hemen herkesi etki alanına aldığı görüldü. Öyle ki siyaseti de içine almakta gecikmedi. Daha doğrusu siyasetin kendisi bu oyunun etki alanına girmek için ilk adımları atan taraf olmuştur. Çünkü bu oyunun kitleleri büyüleyici ve etkileyici bir yanı vardı (Gökaçtı, 2008:9).

1900'lü yılların başlarından itibaren dünya çapında yaygın olarak oynanmaya başlanan futbol, kitlelerin aidiyet duygusunu karşılayan en önemli unsurlardan biri haline gelmiş ve futbol sahası da politik, etnik veya dini kimliklerin temsil edildiği bir mücadele alanı olarak algılanmaya başlanmıştır. Oyunda kazanılan başarı, kazanan takımı destekleyen grubun ve hatta takıma atfedilen politik görüşün de başarısı olarak algılanıyordu (Huizinga&Ludens, 2006:75).

Futbol bir serbest zaman etkinliği haline geldikçe iktidarların dikkatini daha çok çekmeye başlamıştır. Serbest zamanın planlaması ve kitleler üzerinde uygulanması, iktidarların işini kolaylaştıran bir etken olmaktadır. Kapitalizmin ilk yıllarında sportif faaliyetler pek tasvip edilmiyordu; çünkü çalışmak bu yıllarda en önemli erdem sayılıyordu. Boş zaman veya serbest zaman gibi oluşumlara pek yer yoktu. Ancak kapitalizmin ilerlemesi insanlara farklı etkinlikler yapabilme imkânının oluşması iktidarların sportif faaliyetlere ve özellikle futbola daha farklı gözle bakmalarına neden olmuştur. "Günümüzde futbol sadece sermayenin baskısı altında değildir; aynı zamanda siyasi iktidarlar da hegemonyayı pekiştirmek adına sıklıkla bu oyunun alanına girmekte, duruma müdahil olmakta ve oyun üzerinde güçlerini sergileyerek, buradan siyasi kazanımlar elde etmenin çabası için girmektedir"(Arık,2004:159). Özellikle siyaset futbol kulüplerini ve kulüp yöneticilerini

iktidar mücadelelerinde kullanılmakta ya da futbolu siyasi arenadaki mücadelelerde reklam malzemesi olarak kullanılmaktadır (Gökdemir,1999: 32-39).

Futbol yaygınlaştıkça iktidarlar tarafından da ilgi gören bir oyun haline gelmesinin nedeni futbolun halkı etkileyerek sorunların ötesine götürebilecek dinamiklere sahip olmasıdır. Futbolla kitleler ülkenin siyasi ve ekonomik sorunlarını algılamaktan ve anlamaktan uzaklaşmaktadır. Böylece iktidarlar da rahatça yönetimlerini sürdürmektedir (Akkaya,2009:2). Kitleleri etkileme ve harekete geçirme gücünü elinde bulunduran futbol bu özellikleri nedeniyle politikanın da yakından ilgilendiği bir spor halini almıştır (Şen,2008:15).

Bu araştırma Türkiye’de futbol ve siyaset ilişkisinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışma literatür çerçevesi içerisinde durum saptamaya yönelik betimsel bir araştırmadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak yazılı kaynaklar taranmıştır.

Türkiye’de Futbol Ve Siyaset İlişkisi

Futbol ülkemizde 1890’lı yıllarda oynanmaya başladı. İzmir ve İstanbul’daki İngiliz ve Rumlar tarafından oynandığından kitle sporu olarak algılandı ve yasaklarla karşılaştı. 2.Abdülhamit döneminde Müslüman olan gençlerin kurduğu takımlar ve maçları baskına uğruyor, dağıtılıyordu. İşte futbolun ülkemizde siyaset ile tanışması bu şekilde cereyan eder. Milliyetçilik akımını güçlendirmek isteyen İttihat ve Terakki’ciler İzmir de Altay’ı kurdular ve İstanbul da ise Galatasaray’dan ayrılan Progres kulübünü satın aldılar. Adını değiştirip Altınordu yaptılar ve başkanlığına da Talat Paşa getirildi. Birinci Dünya Savaşı esnasında Fenerbahçe, Beşiktaş ve Galatasaraylı futbolcular cepheye giderken Altınordu’lu futbolculara muafiyet kararı çıkartıldı. Oyuncu sıkıntısı çeken bugünün büyük kulüpleri sahaya eksik oyuncu ile çıkarken Altınordu 2 yıl şampiyonluk kazandı (Anonim, 2013).

Türk sporuna yön veren bugünkü Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü’nün ilk temelleri olan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (1922-1936) yerini Türk Spor Kurumu’na (1936-1938) devrettiğinde o zamanlar tek parti dönemi olan Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) kuruluşu gibi çalışıyordu. CHP’nin il örgütü başkanları ve partililer Türk Spor Kurumunda çok etkindiler. Türk Spor Kurumu yerini 1938’de Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü’ne devretti. Bugüne gelinceye kadar da birkaç ad değiştirerek bugünkü Gençlik ve Spor Genel

Müdürlüğü oldu (Kılıcıgil, 2008:189). Cumhuriyetin ilk yıllarında ise CHP il başkanları aynı zamanda futbolunda kent takımlarının patronları idi (Anonim, 2013).

Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren futbola olan ilgi artmıştır. Futbol günlük yaşamın ve konuşmaların bir parçası haline gelmiştir. Tek partili dönemin sona erdiği Demokrat Parti’nin iktidara geldiği o dönemde Türkiye’nin siyasi ve ekonomik koşulları futbola yansımış, ulusal basın ortaya çıkmıştır. O dönemlerde yabancı sermayelerin ülkeye girmesi, hızlı kentleşme ülkede büyük değişimlere neden olmuştur. Futbol da artık profesyonel bir meslek olarak kabul görmeye başlamıştır. Futbolun kitleleşmesi, ticarileşmesi, profesyonelleşmesiyle siyasetin müdahalesi artmıştır. İkinci ve üçüncü futbol ligleri kurulmuş, her ilin bir futbol takımı oluşturulmuştur. O dönemki milletvekilleri seçildikleri illerin takımlarının profesyonel liglerde olması için uğraşmışlardır (Kılıç, 2006:21-22). 1950-1960 arasında Demokrat parti döneminde üç büyüklerin başkanları siyasetçiler idi (Anonim, 2013).

Futbolun 1980 askeri darbesi sonrasında kitleleri depolitize etmek amacıyla kullanıldığını ve bu ideolojik işlev sayesinde kitleleri meşgul ederek var olan sorunlar üzerinde düşünmeyi engelleyici ve ülke içinde yaratılmaya çalışılan huzur ve güven ortamını sağlayıcı bir işlev gördüğünü söyleyebiliriz (Talimciler, 2005:148).

1980’lerde Turgut Özal’la birlikte var olan ince çizgi bütünü ile yok olmuş ve sonrasında futbol siyasi iktidara göre değişiyor ve geliyordu. Kulüp taraftarları üzerinden oy toplamak moda haline geldi. Partiler kentin takımına yakın durarak seçimi kazanıyordu. Bu futbola büyük bir kirlilik bulaştırdı. Takımlar iktidar kararlarıyla liglerde tutuldu. Oy için küme düşmeler kaldırıldı (Anonim, 2013). Siyasetin futbola olan etkisi daha da belirginleşmiştir. Özal hükümetinin getirdiği serbest piyasa anlayışı futbolu da etkileyerek futbolun Türkiye’de de bir endüstri olmasını sağlamıştır. 1983 seçimleriyle tek başına iktidara gelen Turgut Özal futbolun kitleler için önemli bir alan olduğunun bilinciyle kendisinin her an halk içinde olduğunu göstermek amacıyla takımlarımızın yurt dışı maçlarına dahi gitmiştir (Talimciler, 2005:148).Özal döneminde siyasetçiler özellikle seçim sürecinde sportif faaliyetlere ve bölgelerin spor kulüplerine karşı daha hassas yaklaşmaktaydılar (Şahin&İmamoğlu, 2011:10).

1990’lar da ise artık futbol siyaset ilişkisi ayyuka çıkmış politikacılar kent takımlarına verdikleri desteklerle seçimler kazanmışlardır (Anonim, 2013).Ondan sonra gelen siyasetçiler de maçlarda şeref tribününde yerleri almıştır (Akkaya, 2009:40).

2000’li yıllarda ise özellikle genel seçimler öncesi siyasiler futbol kulüplerine yardım için yarışa girdikleri, Bakanlardan, Milletvekillerine hatta Parti İl Başkanlarına kadar birçok siyasetçi aday olduğu ilin futbol kulüplerine yardımlarıyla dikkati çekti. Seçim dönemleri öncesinde kulüpler istekte, siyasiler de vaatte sınır tanımıyor. Siyaset ve futbol yine kol kola girmişti (Yedigün, 2013).

Belediye Başkanları Ve Futbol

1980 sonrası Türkiye’de futbol dünyasında yaşanan gelişmelerden bir diğeri de belediyelerin bu alana girmesiydi. Belediyelerin ilçe ya da bölgelerindeki takıma maddi destek vermeleriyle ortaya çıkan bu gelişmenin bir başka yansıması da belediye başkanlarının doğrudan kulüp başkanlığı görevini üstlenmeleriydi. 1984 yılında Anavatan Partisinin (ANAP) yerel seçimlerde büyük bir zafer kazanması ve ülke çapında yerel iktidarı alması belediyelerin futbola girmelerini hızlandıracaktı. Bu siyasetin futbola müdahalesinde yeni yol ve yöntemler ortaya çıkması demekti. Bu gelişmenin önünü açan 1984-85 sezonunda üçüncü lig’in tekrar kurulması olmuştur. Yeni kurulan üçüncü lig ile birlikte birçok il ve ilçede belediye başkanları beldelerindeki takımların başına başkan olarak geçtiler. Belediyelerin spora destek olarak halka hizmet götürmeleri diye takdim edilen bu himaye siyasal yapıların futbol kulüpleri üzerinde maddi ve manevi etkinlik kurmasına fırsat verecekti (Gökçaftı, 2008:319-320).

Büyüklerle karşı Anadolu takımları özellikle de ikinci ve üçüncü lig takımları çok zayıf kalıyordu. Burada devreye belediye başkanları girdi. Futbol kulüpleriyle ilgilenmeye başlayan belediye başkanları futbolun neredeyse her şey olduğu bu dönemde siyaseti sahanın ortasına taşıdılar (Kılıç, 2006:38). Seksenli yılların sonlarında belediyeler tarafından desteklenen kulüpleri iki ayrı kategoride toplamak mümkündü. Birinci kategoridekiler eski semt takımları olup belediye tarafından finanse edilen ve aynı zamanda belediye başkanı tarafından yönetilen kulüplerdi. Bu kulüpler tüzel kişilikleri itibariyle belediyeden bağımsızlardı. Bir de doğrudan belediye tarafından kurulmuş veya adları değiştirilerek yeniden yapılandırılmış olup doğrudan doğruya belediyenin yönetiminde olan kulüpler vardı. Bunlar büyük çoğunlukla belediye bünyesinde oluşturulmuş şirketlerden birine bağlı (Spor A.Ş. gibi) kulüplerdi. Belediye başkanlarının bizzat kulüp başkanlıklarını üstlendikleri bu model 2004 yılında yapılan yasal değişikliklerle sona erdi. Ancak bu tarihten sonra da belediyelerin destekledikleri kulüplerle artık kurumsallaşmış ilişkileri yeni biçimler altında devam edecekti. Bu kulüplerin başına bu kez de başkan yerine ya belediyeye ait şirketlerden birisinin müdürü ya da belediye meclis üyelerinden birisi emanetçi sıfatıyla geçecekti. Belediye başkanlarının çoğunlukla ‘onursal

başkanlık' gibi rolü üstlenerek kulüplerin yanında olduklarını göstermekten geri durmayacaklardı (Gökaçtı, 2008:320-322).

Son yıllarda İstanbul, Ankara, Gaziantep ve Kocaeli Büyükşehir Belediye Başkanlarının politik kimliklerinden çok başkanlığı yaptıkları futbol takımları aracılığıyla gündeme yerleşmeleri bu konuya gösterilebilecek ilginç örneklerdir (Gökdemir, 1999: 32-39).

Futbol Ve Siyasetin Birbirlerine Sağladığı Kolaylıklar

Futbolla iktidar karşılıklı olarak birbirini beslemekte iktidar futbolun aktörlerine geniş olanaklar sunarak daha rahat çalışmalarına ve başarılı olmalarına yardımcı olurken aynı zamanda bu başarılarından 'nemalanma' hakkını kendine saklamakta ve gerektiği yerlerde bu başarıyı kendi lehine kullanmaktadır (Arık, 2004:159).

Futbolun otorite, istisna, kaynak, kolaylık, kayırma ve imtiyaz için siyasal desteğe ihtiyacı vardır. Bu nedenle politikacılar ve diğer çıkar gruplarıyla daima ilişki içerisinde. Stadyumların kurulması, işletilmesi ve maçlar daima siyaset ve siyaset ilişkileri içinde olmuştur. Siyasetçiler propaganda için maçları gerektiğinde kullanırlar. Maçlarda ve maç sonrasında futbol siyasetçilerce kullanılarak ideolojik propaganda gerçekleştirilir (Erdoğan, 2008:37).

Yıllardır ülkemizde 'futbol' ile 'siyaset' birlikte telaffuz ediliyor. Takımların başarılı olması da küme düşmesi de siyasetle ilişkilendiriliyor. Şeref tribünlerinin vazgeçilmez simaları hep siyasiler olunca ister istemez komplo teorileri de artıyor. Sezon sonlarında küme düşmenin kaldırılması için Meclis'e öneriler veriliyor. Bazı belediye başkanları destek verdikleri ya da aynı zamanda koltuğunda oturdukları kulüplerinin başarılarına paralel olarak siyasi nüfuz alanlarını genişletiyorlar tekrar seçilme şanslarını artırıyorlar. Hal böyle olunca da siyasiler futbola, futbol da siyasilere duyarsız kalamıyor (Yedigün, 2013).

Birçok Belediye yörelerinin köklü ve iddialı takımlarına maddi destek sağlamaya çalışmıştır. Bu desteği ise genellikle gelirleri kulübe ait olmak üzere belediye öncülüğünde mağazaların açılması, bazı otopark gelirlerinin kulübe aktarılması, otogar işletmesinden kulübe pay verilmesi ve kulübe arazi tahsisinin yapılması şeklinde gerçekleşmiştir (Gökaçtı, 2008:322). Bu durum futbol kulüplerinin işine gelmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Futbol, ulaştığı düzey ve gördüğü işlev bakımından, din, okul, sanat gibi burjuva ideolojisini ve politikalarını yayan bir kurum haline gelmiştir. Bunun en önemli kanıtı ve

sonucu da tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de büyük futbol kulüplerinin siyasetle ve iktidar odaklarıyla yakından ilişkisidir (Dağlı, 2011).

Siyaset ve futbol ayrı dünyaların kavramları biri sahanın içindeyse öteki kale arkasında olmalıdır. Ancak gerçekte öyle değil ne yazık ki iç içe girmiş durumdadır. Sokaklarda amatör bir ruhla başlayan futbol oyunu kiteselleştikçe siyasetin etkisine girmiştir. Futbol siyasetçiler için bir oy potansiyeli ve iktidarlarını devam ettirme aracı olmuştur. Büyük bir endüstri olarak futbolun bu durumdan kurtulması pek kolay ve mümkün görünmemektedir (Kılıç, 2006:7-157). Futbol kulüpleri de çeşitli çıkar hesapları bağlamında iktidara ve siyasete bağımlı durumdadır. Vergi borçları, stadyum inşaatları, finansal getiri sağlayacak çeşitli yatırımlar gibi sorunları olan kulüpler iktidara göre hareket edebilmektedir (Akkaya, 2009:89).

Kuper, dünyanın dört tarafına yaptığı gezilerde siyasi iktidarların futbolunu nasıl kullandıklarını son derece çarpıcı örneklerle gözler önüne serer. Afrika'dan Baltık Ülkeleri'ne, Ukrayna'dan İskoçya'ya, Bangladeş'ten El Salvador'a değin uzanan geniş bir coğrafyada hep aynı sorunun cevabını arayan Kuper'in ulaştığı sonuç, 'futbolun asla sadece futbol olmadığıdır'. Hemen hemen dünyanın her köşesinde siyasi iktidarlar futbolu kendi güçlerinin devamı adına kullanmaktadırlar. Dünyanın birçok yerinde, politikacılar futbola 'özel' önem vermekte ve iktidarlarını bu büyülü oyunla sağlamlaştırmaktadırlar (Arık, 2004:160).

Futbol bugün yaygın ve kitlelerle yakın bağlar kurmaya uygun bir spor dalıdır. Bu yüzden de iktidarlar açısından en önemli aktörlerden biridir. İktidarların egemen oldukları toplumları kontrol altında tutabilmek ister. Bu kontrol için de toplumun eline oyalanacakları bir şey vermek, onları düşünmekten, sorgulamaktan uzak tutmak gerekmektedir. Futbol bu iş için iktidarlara adeta bulunmaz bir nimet olmaktadır. İktidarlar futbolun o kendine has büyülü yapısıyla toplumu istedikleri gibi yönlendirebilmektedir (Talimciler, 2005:149).

Futbol kulüplerinde iktidar mücadeleleri son yıllarda sıkça yaşanır olmuştur. Futbolun popülerliği ve futbol kulüplerindeki rant gelirin fazlalığı, futbolun siyasetle ve medyayla iç içe oluşu, bir futbol kulübü yönetmenin zorluklarına ve risklerine rağmen, pek çok insan tarafından yönetim kadrolarına da yer alma arzusu yaratmaktadır (Özdağ ve ark.,2011:18).

Günümüzde futbol kitlelerle yakın ilişkiler kurmuş bir spordur. Bu nedenle iktidarlar ve siyasiler için önemli bir aktördür. İktidarlar kendi siyasi gelecekleri için toplumları kontrol altına almak, onları oyalamak, kendi hatalarının üstünü örtmek, halkı gündemden uzak tutmak gerektiğini düşünürler. Bu nedenle futbol siyasiler için bulunmaz bir nimettir. Bu nimetten

faydalanmak isteyen siyasiler futbolun büyüleyici etkisiyle topluma istedikleri gibi yön verebilmektedirler. Futbolun bu etkileyici yönünün olması nedeniyle iktidarların futboldan uzak kalması mümkün görülmemektedir.

Siyasilerin futbol ile yakından ilgilenmelerinin tek sebebi futbola destek vermek değildir, futbolun günlük hayattaki rolü, toplum üzerindeki etkisinin ve öneminin farkına varan siyasetçiler bu durumu kullanmaya başlamış ve futbol kulüplerini seçimlerde propaganda aracı olarak kullanmayı başarmışlardır. Siyasilerin verdiği ekonomik, sosyal ve siyasi güçten faydalanmak isteyen futbol kulüpleri, menfaatleri doğrultusunda hareket etmekte bu menfaat ilişkisinde siyasetten de faydalanma yolunu seçmişlerdir. Çünkü kulüplerin para kaynağı bulması, futbolcu transferleri, kasasını güçlendirme, stadyum inşası, devlet arsalarının kulüplerine bağışlanmasına kadar birçok noktada futbol çevresi siyaseti kullanarak bu imkânlardan sonuna kadar faydalanma yolunu seçmektedir.

Türkiye’de futbolda yaşanan gelişmelerden biri de belediyelerin bu alana girmesiydi. Belediyeler Kanunu tarafından yasaklanmasına rağmen siyasi rant için belediye başkanlarının onursal başkan adı altında futbola müdahalelerinin devam ettiği bunun neticesinde de futbolun ilkesiyle bağdaşmayan haksız rekabetin ortaya çıkmasına sebebiyet vermişlerdir. Türkiye’de siyasetin futbola müdahalesini önleyecek mevzuatları bilen ve uygulayan siyasilere karşı çıkabilecek spor adamlarının az sayıda olması da siyasetçilerin işini kolaylaştırmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akkaya, C., (2009). ‘Spor ve Medya: Medyanın Futbolu Kitle Kültürü Haline Getirmesi’, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Antalya, s.2,40,89.
- Anonim.,(2013). ‘Futbol ve siyaset’.<http://hafif.org/yazi/futbol-ve-siyaset/>Erişim Tarihi: 04.09.2013.
- Arık, B.,(2004). ‘Top Ekranda Medya Çağındaki Futbol ve Televizyon Arasındaki Kaçınılmaz ilişki’, Salyangoz Yayınları, İstanbul. s.159.
- Arık, M.B.,(2004). ‘Medya Çağında Futbol ve Televizyon Arasındaki Kaçınılmaz İlişki, Top Ekranda’ Salyangoz Yayınları, İstanbul, s.159,160.
- Dağlı, K., (2011). ‘Burjuva Siyasetin Aracı Olarak Futbol’. http://www.marksist.net/kerem_dagli/burjuva_siyasetin_araci_olarak_futbol.htm Erişim Tarihi: 11.09.2013.
- Erdoğan,İ., (2008). ‘Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine’. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 26 Kış-Bahar, s.37.
- Genç, D.A.,(1999). ‘Futbol Kulüplerinin Stratejik Yönetimi’, Bağırğan Yayınevi, Ankara, s.8.

- Gökaçtı, M.A., (2008). 'Bizim için oyna' Türkiye'de Futbol ve Siyaset, iletişim Yayınları,1.Baskı, İstanbul. s.9, 319-320-321-322-323.
- Gökdemir, O.,(1999). 'Bir Politik Söylem Aracı Olarak Futbol'. Düşünen Siyaset Dergisi, 2, s.32-39.
- Huizinga,J., Ludens,H., (2006). "Oyunun Toplumsal işlevi Üzerine Bir Deneme", Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul,s,75.
- Kılıçgil, E.,(2008). 'Futbol Buysa Üstü Kalsın' ,Güncel Yayıncılık,İstanbul,s.189.
- Kılıç, E.,(2006). 'Politik Goller Futbol ve Siyaset',Güncel Yayıncılık, İstanbul, s,7,21,22, 38, 157.
- Özdağ,S., Duman,S., Fişekçioğlu,İ.B.,(2011). 'Popüler Kültür: Futbol Mu "Putbol" Mu?'.Türkiye Kickboks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi Volume: 4, Sayı:1, Ocak, 2011, Issn: 1309-1336.s.18.
- Şahin,M.Y.,İmamoğlu,F.A.,(2011). 'Akademisyenlerin ve Milletvekillerinin Spor Siyaset Etkileşimine Yönelik Görüşleri'. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi. Cilt: Xvi Sayı:2 Nisan 2011.s.10.
- Şen, S.O., (2008). 'Futbolun Sunumunda Fotoğrafın Endüstriyel ve Politik işlevleri', Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Fotoğraf Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi,İzmir,s.15.
- Talimciler, A., (2005). 'Bir Meşrulaştırma Aracı Olarak Türkiye'de Futbol'.Toplum ve Bilim,Spor: Oyun Değil Ciddi iş, sayı:103, Birikim Yayıncılık, s.148.
- Talimciler, A., (2005). 'Türkiye'de Futbol ve İdeoloji İlişkisi: Medya'daki Futbol Söylemi Üzerine Bir İnceleme' Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı. İzmir.
- Yedigün, N., (2013). 'Futbol-siyaset kol kola hep beraber sandığa' <http://www.tribundergi.com/forum/viewtopic.php?t=33192#axzz2eaDMsXKT> Erişim Tarihi:11.09.2013.